

MARGARET MACMILLAN

OAMENII

ISTORIEI

PERSONALITĂȚI ȘI TRECUT

Traducere din engleză de
SMARANDA CÂMPEANU

TREI

CUPRINS

1. Persuasiune și arta leadershipului / 9
2. Hybris / 52
3. Cutezătorii / 91
4. Curiozitatea / 128
5. Observatorii / 158

Note bibliografice / 200

Bibliografie și lecturi suplimentare / 202

Permișiuni de publicare / 211

Mulțumiri / 212

Notă despre terminologie / 214

Indice / 215

PERSUASIUNE ȘI ARTA LEADERSHIPULUI

Îmi place să mă gândesc la istorie ca la o casă dezordonată și spațioasă. Pe parcursul ultimelor decenii, istoricii și-au extins aria de cercetare și, pe lângă istoria politică, economică sau intelectuală, studiază și sentimente, mentalități, gusturi și prejudecăți. (Și, potrivit unei tendințe pe care eu o consider mai degrabă oboseală, istoricii au început să se analizeze din ce în ce mai des pe ei înșiși; și modul cum au „creat” ei trecutul.) De asemenea, în casa istoriei se află și cei care studiază intervale de mărimea unor secole, și cei care se concentrează asupra unui singur moment. Unii istorici preferă să se ocupe de marile schimbări ale societății umane, acele prefaceri care, de cele mai multe ori, s-au resimțit milenii la rând. Bunăoară, aceștia examinează fenomenul trecerii de la societățile de vânători la cele de agricultori sau dezvoltarea orașelor; ori se ocupă de chestiuni precum creșterea demografică, migrațiile populațiilor și productivitatea economică. Faimosul istoric francez Fernand Braudel a susținut că adevăratul țel al cercetării istorice este să privească dincolo de suprafața evenimentelor și să descopere tiparele valabile pe termen mai lung — concept pe care l-a denumit *la longue durée*. El vedea istoria omenirii ca pe un fluviu imens ce curgea lent, al cărui curs era mai degrabă influențat de geografie, de mediul înconjurător sau de factori sociali și economici decât de evenimente atât de tranzitorii sau efemere — el le-a numit „flecure” — precum politica ori războaiele. Chiar dacă biografia nu ne poate explica totul, probabil că nu a fost vreoa coincidență faptul că, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, Braudel a fost închis într-un lagăr de prizonieri de război din Germania. Din acel loc, conceptul de *longue durée* trebuie să-i fi oferit speranța că

nazismul avea să dispară asemenea unui vis urât, pe măsură ce istoria urma să-și reia încet cursul.

Nu putem scoate din discuție cu atâta ușurință importanța istoriei pe termen scurt. La rândul lor, contează ideile și schimbările bruște din politică sau curentele intelectuale, ideologice și religioase. Să ne gândim la evoluția uimitoare a fundamentalismului din ultimele două decenii, prezent în religii atât de diferite, precum creștinismul, hinduismul și islamul. Istoricii identifică, în mod corect, momentele-cheie ce au anunțat sau au pus în mișcare schimbări semnificative, cum ar fi Căderea Bastiliei, ce a vestit Revoluția Franceză, sau asasinarea arhiducelui la Sarajevo, ce a declanșat Primul Război Mondial. Iar istoricii pot alege un incident aparent neimportant, pe care să-l folosească pentru a aduce lumină asupra unei epoci, așa cum a reușit Natalie Zemon Davis cu istoria Franței în secolul al XVI-lea în cartea ei deosebit de grăitoare despre întoarcerea lui Martin Guerre (revenit acasă pentru a-și recupera soția și proprietățile de la un impostor).

Nu putem ignora nici rolul jucat de indivizi, fie ei intelectuali, artiști, antreprenori sau lideri politici. Dacă Albert Einstein nu ar fi înțeles compoziția atomului la începutul secolului XX, oare ar fi putut Aliații să inventeze bomba atomică în cel de-al Doilea Război Mondial? Bineînțeles, de aici decurge o altă întrebare: ce ar fi făcut Germania dacă, din cauza naziștilor, Einstein și mulți dintre colegii săi, oameni de știință, nu ar fi ales calea exilului, unde și-au oferit serviciile Aliaților? Mai mult ca sigur că, lipsiți de avantajul bombei atomice, Aliații ar fi prelungit războiul împotriva Japoniei încă un an sau chiar mai mult. Și cum ar fi arătat lumea în care trăim dacă nu s-ar fi inventat niciun fel de arme atomice? În secolul al XIX-lea, când Europa trecea prin perioada schimbărilor zguduitoare provocate de Revoluția Industrială, Karl Marx a reunit o bună parte a ideilor politice, economice și sociale aflate în circulație într-o teorie coerentă și, la prima vedere, de necontestat, care nu numai că explica trecutul, dar prevestea și viitorul. Generații întregi de bărbați și femei din întreaga lume au crezut în marxism la fel cum crezuseră strămoșii lor în religie — ca într-un adevăr revelat —, motiv pentru care au încercat să schimbe lumea în conformitate cu învățăturile lui Marx.

În anumite momente, chiar contează cine ocupă scaunul pilotului sau cine face planurile. Războiul Rece se putea sfârși cu totul altfel — sau nu s-ar fi încheiat deloc — dacă la conducerea Uniunii Sovietice s-ar fi aflat altcineva, și nu Mihail Gorbaciov. În anii 1980, Gorbaciov nu era

pregătit să recurgă la forță ca să păstreze cu orice preț imperiul sovietic din Europa de Est sau să mențină la putere Partidul Comunist al Uniunii Sovietice. Conducerea comunistă din China a avut o reacție complet opusă la provocările disidenței, dovadă fiind modul cum a înăbușit protestele din Piața Tiananmen, din 1989. Dacă decizia Curții Supreme cu privire la numărarea celor 2 000 de voturi din Florida ar fi fost alta, George W. Bush nu ar fi ajuns președinte. Președintele Al Gore nu s-ar fi lăsat înconjurat de aceiași consilieri agresivi și este lesne să ne imaginăm că ar fi rezistat ispitei de a invada Irakul.

Prin subiectele pe care am ales să le prezint în cărțile mele — cel mai recent volum fiind despre momentele-cheie din istoria internațională, precum începutul și sfârșitul Primului Război Mondial — descopăr că trebuie să acord atenție indivizilor. Dacă bărbatul capricios și nehotărât aflat la conducerea Germaniei, în 1914, ar fi fost regele Albaniei — funcție îndeplinită, de altfel, de o rudă îndepărtată de-a sa —, atunci nu ar fi avut cum să creeze mari probleme în Europa. Dar Wilhelm al II-lea era conducătorul unei puteri economice și militare importante, din inima continentului. În plus, potrivit defectuoasei constituții germane, kaizerul avea puteri considerabile, mai ales în politica externă și în domeniul militar. În final, el trebuia să semneze ordinul ce trimitea Germania la război. Prin urmare, nu putem să analizăm cauzele aceluși conflict teribil, fără să îl luăm în calcul pe Wilhelm sau pe vărul său Nicolae, care, în calitate de țar al Rusiei, deținea o influență și o responsabilitate la fel de mari. Și, oare, se poate scrie corect istoria secolului XX fără să studiem rolul jucat de lideri democrați precum Margaret Thatcher, Franklin Delano Roosevelt, Winston Churchill și William Lyon Mackenzie King ori, chiar mai important, de marii tirani ca Hitler, Mao, Mussolini și Stalin?

Din păcate, de prea mult timp, biografii înșiși, dar și istoricii care apelează la metoda biografică sunt priviți cu suspiciune de o bună parte a breslei istoricilor — sunt catalogați drept amatori cu o slabă capacitate de a înțelege istoria sau acuzați că ar ignora societatea și că s-ar concentra în mod exagerat pe indivizi, pornind de la premisa greșită că „bărbații cu renume“ sau „femeile cu renume“ ar face istorie. Adesea, se afirmă că Thomas Carlyle, scriitor și intelectual din secolul al XIX-lea, este exponentul teoriei potrivit căreia personalitățile-cheie — pe care el le numea „eroi“ — modelează trecutul. În comunitatea academică, acest punct de vedere nu este luat în seamă (deși, deloc surprinzător de altfel, liderii din domeniul afacerilor îl găsesc mai degrabă atractiv). Astfel, i se face o

nedreptate lui Carlyle, a cărui viziune asupra istoriei era ceva mai complexă. Într-unul dintre primele sale eseuri, el ridică întrebarea: „Cine a fost cel mai mare inovator, cea mai importantă personalitate din istoria omenirii: cel care a trimis primele armate peste Alpi și a repurtat victoriile de la Cannae și Trasimene sau țăranul lipsit de adăpost care, pentru prima oară dintre semenii lui, și-a bătut cu ciocanul o cazma de fier pentru el însuși?” Societatea în sine, susținea autorul, era rodul muncii și vieții a nenumărate ființe umane; așadar, istoria este „esența unui șir nesfârșit de Biografii“. Deși rămâne mai cunoscut pentru lucrările sale despre eroi, Carlyle nu îi considera pe aceștia niște oameni care au făcut istorie, ci mai degrabă niște oameni care au însumat sentimentele specifice unei anumite epoci sau care au văzut cât se poate de limpede încotro se îndrepta societatea și de ce anume avea nevoie.

Carlyle și-a dat seama că secretul unei biografii reușite — și, de fapt, în mare măsură, al oricărei cărți bune de istorie — constă în a înțelege relația dintre individ și societate. Pentru a-i înțelege pe oamenii din trecut, trebuie să realizăm că ei aveau propriile valori și propriul mod de a vedea lumea. Erau modelați de structuri sociale și politice diferite; concepțiile lor de viață proveneau din surse diferite de ale noastre. Câteodată trebuie să depunem mari eforturi pentru a le pătrunde modul de gândire. Marele istoric britanic James Joll a vorbit despre „presupuneri nerostite“ ale unei epoci — genul de lucruri pe care oamenii nu le spuneau din simplul motiv că erau luate ca de la sine înțelese. De obicei, nici noi nu ne sinchisim să explicăm de ce credem, de exemplu, că democrația este cea mai bună formă de guvernare, deoarece, în general, în societatea occidentală, pornim de la premisa că, pur și simplu, așa este.

Prin urmare, întotdeauna trebuie să plasăm oamenii în epoca în care au trăit și să ne reamintim nouă înșine că nu ne putem aștepta ca ei să gândească ceea ce nu a fost încă descoperit sau exprimat. Grație istoricilor, se știe că românii aveau concepții foarte diferite de ale noastre în privința familiei și onoarei. Pentru bizantini, lumea de dincolo era la fel de importantă ca lumea în care trăiau. În același timp, nu trebuie să uităm niciodată că oamenii trecutului erau la fel de umani ca noi. Voi analiza o serie de personaje importante pentru ceea ce au înfăptuit, dar vreau să vă povestesc și despre cei care ne vorbesc despre ei înșiși, despre contemporanii și lumea lor. Cronica malițioasă a lui Mihail Psellos, scrisă în secolul al XI-lea, narează câte ceva despre de mult dispărutul Imperiu Bizantin și despre bărbații și femeile de la conducerea lui, mulțumită detaliilor

presărate în lucrarea sa; de exemplu, știm că durdulia împărăteasă Zoe, cu părul bălai, care a condus imperiul împreună cu sora ei mai mică în 1042, era inteligentă, pătimașă și mult mai generoasă decât Teodora, care era mult mai slabă, vorbăreață, zgârcită și mai degrabă anostă. Cu ajutorul memoriilor doamnei De la Tour du Pin, aflăm cum se trăia în perioada Revoluției Franceze și cum era posibil să mulgi vaci la o fermă din nordul statului New York, după ce ai fost domnișoara de onoare a Mariei Antoaneta, așa cum i se întâmplase autoarei. Chiar și un simplu obiect poate aduce trecutul la viață. Încă țin minte prima expoziție organizată de China în afara granițelor după Revoluția Culturală. Ne-am minunat cu toții la vederea leoparzilor din aur și a costumului de jad special croit pentru a conferi nemurirea unei prințese de mult moarte, dar cel mai mult m-a impresionat o gălușcă uscată. Așa cum ar face și un muncitor din zilele noastre, un chinez care săpase la un mormânt cu secole în urmă își luase prânzul cu el — și din greșeală uitase o gălușcă acolo.

La fel ca noi, și oamenii din trecut au făcut față provocărilor vieții, chiar dacă motivele de îngrijorare au fost altele. Ciurma Neagră, slavă Domnului, nu mai există, însă în secolele trecute oamenii nu trăiau cu frica distrugerii nucleare. Cu toate acestea, chiar dacă trebuie să admitem deosebiriile dintre atunci și acum, regăsim trăsături familiare și la oamenii din trecut; și ei aveau ambiții și temeri, lucruri pe care le iubeau sau pe care le detestau. Le putem înțelege plăcerile și suferințele și putem empaticiza cu ei când încercăm să rezolve probleme sau să decidă ce e mai bine de făcut. Avem o deosebită plăcere când auzim o voce care nu ține cont de decenii și de secole, reamintindu-ne că împărtășim aceeași natură omenească. Îi citim pe marii autori de însemnări zilnice — Samuel Pepys, de exemplu, sau James Boswell — pentru că îi considerăm niște indivizi deosebit de plăcuți și interesanți.

Michel de Montaigne, un nobil francez înstărit din frământatul secol al XVI-lea, este important pentru noi, așa cum a fost pentru toate generațiile care au trăit în anii scurși de atunci, deoarece scrierile sale explorează firea omenească. Eseurile sale nu au fost niciodată terminate, pentru că temele abordate aveau în mare parte de a face chiar cu el, cu gândurile, sentimentele și reacțiile lui, și, după cum a afirmat chiar autorul în repetate rânduri, el însuși și tot ceea ce ținea de el erau în continuă schimbare. „Suntem toți alcătuiți din bucățele“, a scris el la un moment dat, „împletite într-o țesătură atât de diversă și de lipsită de forme, încât fiecare frântură își urmează în fiecare clipă propriul drum.

Iar între noi și noi înșine există deosebiri la fel de mari ca între noi și alți oameni.“

La vârsta de 38 de ani, Montaigne s-a retras din viața publică pentru a-și dedica timpul moșiilor sale și a reflecta asupra vieții, izolându-se într-un turn aflat într-una dintre aripile *château*-ului său. (Soția sa a fost mutată la distanță sigură, în turnul ei, în cealaltă aripă a castelului.) În biblioteca lui spațioasă, a scris, a redactat și apoi a scris și mai mult. Îi plăcea foarte mult să-și pună întrebări: De ce ne enervăm pe obiecte neînsuflețite? De ce suntem brusc copleșiți de emoții? De ce, se întrebă el, ne zboară gândurile atât de des? Cu siguranță, lui i se întâmpla. În eseurile sale, se oprește singur de la astfel de digresiuni, scriind „Hai să revenim la subiect“, dar zadarnic. Începe cu o temă anume, după care deviază imediat de la drumul inițial și o ia pe fel de fel de poteci bătute sau cărări mai puțin umblate. La jumătatea unui lung eseu despre un teolog contemporan, Montaigne își dă cu părerea despre cea mai bună poziție sexuală din care o femeie poate rămâne însărcinată. Eseul intitulat *Despre poștalioane* începe cu o descriere a vehiculelor respective, dar include, pe lângă multe altele, cugetări despre nevoia de lux excesiv a monarhilor, recenta descoperire a Lumii Noi de către europeni (alături de câteva observații usturătoare despre absurditatea europenilor, care se credeau mai civilizați decât popoarele pe care le-au întâlnit în Americi) și teama de moarte. Mai introduce și un comentariu despre modă: „Când eram tânăr, din lipsa altor prilejuri de glorie, mă făleam cu veșmintele elegante. Iar mie chiar îmi ședeau bine; dar sunt oameni pe care veșmintele fine nu fac decât să se așeze și să-și găsească sfârșitul.“ Este amuzant, înțelept și ager. „Dacă nu știi cum să mori“, ne sfătuiește el în una dintre ultimele sale scrieri, „nu contează. Natura îți va spune cum s-o faci pe loc, din plin și în măsură suficientă.“ Să-l citești pe Montaigne, a spus Sarah Bakewell, care a scris atât de frumos despre el, „înseamnă să treci printr-o serie de șocuri izvorâte din acea familiaritate ce năruie pe dată secolele care îl despart pe cititorul din secolul XXI de autor“.

Cu toate acestea, Montaigne ne relatează și despre epoca în care a trăit și preocupările de atunci — de exemplu, despre fascinanta redescoperire a lumii clasice sau despre descoperirea altora noi, în Americi ori Orientul Îndepărtat. Poate și pentru că a trăit în vremuri atât de tulburi, el a meditat îndelung la diferențele dintre guvernarea bună și cea rea. În cea mai mare parte a vieții sale, Franța a fost dezbinată de războaiele dintre catolici și protestanți, așa că Montaigne a stăruit asupra situațiilor

în care religia poate fi dăunătoare. Deși bun catolic, pe Montaigne l-a oripilat intoleranța ambelor tabere: „Unii tratează problema dintr-un punct de vedere; alții din altul; unii zic că-i neagră, alții că-i albă: toți se aseamănă când folosesc religia în urzelile lor violente și ambițioase, când își conduc treburile prin abuz și nedreptate, încât ajungi să ai îndoieli că au, într-adevăr, opinii diferite despre o chestiune de care depinde modul în care ne ducem și ne rostuim propriile vieți“. Autorul consemnează cu tristețe că francezii s-au obișnuit cu fărâdeleaga și cruzimea.

Toate personalitățile de care mă ocup în acest volum au contribuit, fiecare în felul ei, la mersul istoriei, fie prin crearea ei, fie prin consemnarea evenimentelor, fie prin ambele demersuri. Lideri precum Franklin Delano Roosevelt sau Iosif Stalin sunt faimoși pentru că s-au plasat în fruntea unor tendințe ale istoriei și le-au condus într-o direcție sau alta. Alții, precum îndrăzneții bărbați sau temerarele femei deveniți exploratori ori aventurieri, au mers împotriva curentului, asumându-și adesea mari riscuri personale. Iar unii, precum Montaigne, mai bine cunoscuți ca observatori, au privit de pe margine. Cu toate acestea, în absența oamenilor care au ținut răbojul evenimentelor, au scris jurnale și scrisori, și-au gravat propriile graffiti sau chiar a celor care și-au îngropat gunoiul, noi, istoricii, nu am avea la dispoziție mărturiile necesare pentru a examina trecutul.

În primele trei capitole, mă voi concentra asupra celor despre care s-ar putea spune că și-au lăsat amprenta asupra istoriei. Ce calități aveau și în ce împrejurări au devenit conducători sau simple persoane care și-au asumat un risc. De ce s-au comportat astfel? Deși toți liderii luați în calcul au înțeles instinctiv starea de spirit a epocii lor, unii au ales calea consensului, în timp ce alții și-au impus voința prin autoritate și forță. Însă ambele tipologii de lideri au la dispoziție posibilitatea de a alege și abilitatea de a împinge istoria într-o direcție sau alta. Apoi mă voi concentra asupra cutezanței, acea însușire prin care indivizii își asumă riscuri și se aruncă în necunoscut. Ce îi împinge către asemenea gesturi? Și cum au schimbat cursul istoriei? În ultimele două capitole, îi voi lăsa la o parte pe aceștia și mă voi ocupa de genul de persoane cu care, poate, ai vrea să ieși cina, pentru că pot fi deosebit de interesante. (Și, spre deosebire de nenumărați lideri, nu își expun ideile ore întregi, ci ascultă.) Unele chiar au ocupat funcții de conducere, asemenea împăratului indian Babur, în timp ce altele au fost englezoaice din clasa de mijloc, dar toate au fost deosebit de curioase să cunoască lumea. Aveau în comun sentimentul înviorător de libertate față de prejudecățile și limitările vremurilor lor.

Unii au fost gata să călătorească — adesea în condiții deosebit de grele, chiar periculoase —, în timp ce alții au rămas acasă, dar au observat ceea ce se întâmpla în jurul lor.

În opinia mea, oamenii istoriei ies în prim-plan ca o Madonă dintr-un tablou renescentist, ca figurinele din cărțile cu decupaje pentru copii sau ca acel chip anume asupra căruia zăbovește camera de luat vederi, alegându-l dintr-o mulțime de oameni. Chiar dacă o singură viață nu este reprezentativă pentru o întreagă epocă, ea poate ajuta la înțelegerea ei și ne poate stimula, de fapt obliga, să aflăm mai multe informații despre o perioadă. Ecaterina cea Mare era o persoană fascinantă, o femeie pe cât de pătimașă, pe atât de ambițioasă, dar, ca să o înțelegem cu adevărat, trebuie să studiem epoca ei. Cum arăta Rusia secolului al XVIII-lea, mai ales pentru o tânără venind de la o curte germană neînsemnată? Ce valori a adus cu ea și ce a obținut în noua ei viață? A supraviețuit și a prosperat în lumea perfidă și periculoasă a familiei imperiale rusești și, la momentul potrivit, și-a pus amprenta asupra acesteia, a Rusiei și Europei. Cuceririlor ei teritoriale i se datorează întinderea și forma Rusiei din zilele noastre, precum și, în parte, relațiile dificile cu vecinii ei de la vest. Cu personalitatea lui neobișnuită, Otto von Bismarck ar fi stârnit valuri în orice tip de societate ar fi trăit, dar a avut noroc — chiar dacă nu se poate spune la fel despre cea mai mare parte a Europei — că soarta i-a pus la dispoziție o scenă mare pe care să poată juca. Urmărind parcursul biografic al lui Bismarck, aflăm cum a apărut statul german independent și semnificația acestui eveniment istoric pentru perioada cancelarului, dar și pentru posteritate.

Leadershipul — tema mea inițială — este un subiect la modă în zilele noastre. Cu o simplă căutare pe internet, vei găsi efectiv milioane de linkuri ce te direcționează către școli speciale de leadership. Se pare că toată lumea, de la școlile de business până la Oprah Winfrey, și-a propus să-i învețe pe oameni cum să fie lideri de succes, promițându-le, de cele mai multe ori, că procesul durează doar câteva ore sau zile. Ajungi să te întrebi dacă mai rămân și oameni care să îi urmeze pe acești lideri. Așa cum a afirmat și istoricul american Garry Wills, nu toată lumea își doarește sau poate să fie lider. Un conducător de succes trebuie să aibă niște calități înnăscute, cum ar fi abilitatea de a-i motiva sau de a-i inspira pe ceilalți, însă cu toții cunoaștem persoane deosebit de talentate care nu prea reușesc să se ridice la înălțimea promisiunilor lor.

Ani la rând, democrații au sperat că Adlai Stevenson avea să devină un al doilea Franklin Delano Roosevelt. Avea același talent de a stabili legături sociale, aceeași purtare aleasă, farmec și dorință de a introduce reforme. Însă nu era pregătit să muncească din greu pentru a fi ales în funcție; a presupus că electoratul avea să-i aprecieze calitățile fără ca el să depună vreun efort. În plus, nu era nici dispus să adopte poziții ferme. În calitate de ambasador al Statelor Unite ale Americii pe lângă Organizația Națiunilor Unite, a repetat dezmințirile guvernului american, care a negat orice implicare în tentativele lipsite de succes de a-l înlătura de la putere pe Fidel Castro prin invazia din Golful Porcilor. Când și-a dat seama că, la rândul său, fusese mințit, s-a înfuriat pe Kennedy, dar i-a mărturisit cât se putea de clar unui prieten de-al său că nu avea nici cea mai mică intenție să îl sfideze public pe președinte sau să demisioneze. „Ar însemna să îmi scufund singur toate corăbiile“, a spus Stevenson. Cert este că îi plăceau prea mult ONU și anturajele diplomatice. A murit de tânăr, iar necrologurile au subliniat că, în urma lui, au rămas speranțele neîmplinite ale celor care au crezut în el.

Liderul de succes trebuie să aibă din capul locului ambiție, chiar ambiție necruțătoare. Pe vremea când era doar un tânăr sărac dintr-o regiune izolată din nordul Țării Galilor, viitorul prim-ministru David Lloyd George i-a scris femeii cu care spera să se însoare: „Cea mai de preț idee a mea este să progrez. Voi sacrifica totul pentru această idee — poate doar cinstea, nu. Sunt pregătit să azvârl chiar și iubirea însăși sub roțile carului lui Jagannātha¹, dacă îmi va sta în cale...“ În zilele noastre, o asemenea sinceritate ni s-ar părea șocantă. Deși lumea nu vede nimic rău, ci consideră chiar admirabilă dorința de a reuși în sectorul bancar, în Silicon Valley sau în sport, când vine vorba de politicieni, ambiția este oarecum condamnată. Serialul *House of Cards*, de mare succes, zugrăvește Londra (iar în versiunea americană, Washingtonul) ca un oraș unde politicienii mint și trădează, fără să aibă nicio limită când trebuie să obțină puterea. Să ne amintim totuși că în alte vremuri și în alte locuri, ambiția politică a fost admirată. După cum a arătat Tom Holland în fascinantul său roman *Rubicon*, la Roma, în timpul republicii, lumea se aștepta ca tinerii cu statut de cetățeni să intre în viața publică și să

---

¹ În mitologia indiană, Jagannātha este una dintre încarnările zeului Vișnu. Termenul „Jagannātha“ („Juggernaut“, în limba engleză) este utilizat și cu sensul metaforic de forță neînduplecată sau de credință oarbă. Cu ocazia festivalului Ratha yatra, celebrat în fiecare an în iunie–iulie, imaginea zeului este purtată într-un car tras de credincioși pe o distanță de aproape 3 kilometri, de la templul Puri până la templul Gundicha. (*N. red.*)

se străduiască să slujească statul. Restul cetățenilor avea să le cântărească performanța. Așa cum nota un observator: „Romanii au căutat gloria și au fost avizi după laude mai mult decât oricare altă nație.“ În latină, termenul *honestas* însemna și reputație, și desăvârșire morală. Ambiția, folosită doar în scopul câștigurilor personale, era deopotrivă motiv de rușine și de dezaprobare.

Însă ambiția în sine nu este suficientă pentru a forma lideri de succes. Aceștia trebuie să fie și stăruitori, și plini de energie. Winston Churchill a avut cădere după cădere pe parcursul lungii sale cariere. În 1915, a fost obligat să demisioneze din funcția de Prim Lord al Amiralității, după eșecurile suferite de Aliați în Campania de la Gallipoli. Chiar dacă, până în 1917, după mari eforturi, a obținut din nou un post în guvern, decizia luată ulterior, de a trece de la liberali la conservatori, i-a atras neîncrederea tuturor taberelor politice. Și-a petrecut anii 1930 într-o relativă obscuritate. Deși nu a renunțat la visul său de a ocupa o funcție înaltă, cariera lui părea încheiată. Dacă nu ar fi izbucnit cel de-al Doilea Război Mondial, probabil că ar fi rămas un parlamentar neimportant de care nimeni nu și-ar mai fi adus astăzi aminte, cu excepția câtorva buni cunoscători ai acelei perioade.

Probabil că, mai mult decât orice altceva, sincronizarea și norocul fac diferența între cei pierduți în anonimat și cei care cunosc succesul. Napoleon Bonaparte provenea dintr-o familie de condiție modestă, originară din insula Corsica. Prin aranjamente din umbră, obținând cumva statutul de familie cu obârșie nobilă, părinții lui l-au înscris la École Militaire, unde erau instruiți ofițerii. Dacă nu ar fi avut loc Revoluția Franceză, care a distrus vechile structuri ale puterii, un băiat din provincie, fără avere și relații, ar fi avut șanse infime să ajungă general și, cu atât mai puțin, conducătorul Franței. Datorită Revoluției Franceze a fost posibilă ascensiunea politică a lui Napoleon. Joachim Murat, faimosul său general de cavalerie, fiul unui hangiu, nu ar fi putut urma cursurile școlii de ofițeri înainte de 1789. Mulțumită Revoluției și calităților lui, Murat a devenit mareșal al Franței și rege al Regatului celor Două Sicilii.

Napoleon a fost un dictator care s-a folosit de ceea ce marele sociolog german Max Weber a descris ca fiind „teoria autorității charismatice“. Napoleon conducea grație calităților lui, nu în virtutea funcției sale. Fărmecele, memoria extraordinară, capacitatea neobișnuită de a munci, abilitatea supraomenească de a aprecia puterea inamicului în timpul bătăliei și de a profita exact de momentul în care soldații acestuia șovăiau — toate

aceste însușiri s-au îmbinat într-o personalitate capabilă să-i inspire pe ceilalți să lupte și să moară. Faimosul său rival, ducele de Wellington, căruia nu-i plăceau exagerările, a spus că prezența lui Napoleon pe câmpul de luptă valora cât 40 000 de oameni.

Cei trei bărbați asupra cărora vreau să mă concentrez în cele ce urmează — Otto von Bismarck, William Lyon Mackenzie King și Franklin Delano Roosevelt — au fost complet diferiți de Napoleon din nenumărate puncte de vedere și, nu în ultimul rând, pentru că au trăit în alte vremuri și împrejurări. Dar, asemenea lui, au reușit să jongleze cu scopurile pe termen lung și tacticile pe termen scurt; au intuit starea de spirit și curentul epocii lor; au învățat din eșecuri, când a fost nevoie, și și-au schimbat măcar tactica, dacă nu chiar modul de a gândi. La fel de important este că și-au primit șansa, pe care au și acceptat-o, de la cursul istoriei.

Avem tendința de a uita cât de tânăr este statul german — de fapt, cu patru ani mai tânăr decât cel canadian — și presupunem că, dată fiind istoria ei tumultuoasă și chinuită, apariția Germaniei era doar o chestiune de timp. În Europa secolului al XIX-lea, naționalismul a fost o ideologie influentă și, probabil, irezistibilă, iar versiunea sa germană s-a numărat printre cele mai puternice manifestări ale acestui curent. Adesea cu bună știință, poeți, dascăli și politicieni au depus eforturi pentru a crea imaginea unui popor german unit de o limbă și valori comune. Frații Grimm nu au cules basme populare germane pentru a distra sau a speria generații întregi de copii, ci pentru a demonstra că exista o cultură germană unică. Istoricii au scris despre o națiune bine definită, ce suferise de-a lungul secolelor. Posibila însemnătate politică a acestei teorii a rămas subiect de discuție la jumătatea secolului al XIX-lea. În timpul revoluțiilor de la 1848, nenumărați naționaliști germani au sperat că cele 39 de state și teritorii (inclusiv provinciile germane ale Imperiului Habsburgic) ce alcătuiau Confederația Germană și reuneau o populație vorbitoare de limbă germană aveau să dobândească o constituție nouă, mai liberală, și să devină mai puternice, poate chiar sub conducerea regelui Prusiei ori a împăratului Austriei. Alții au preferat să păstreze statu-quo-ul. Cu toate acestea, formarea unui singur stat german nu era în niciun caz un proces inevitabil. În fond, vorbitorii de limbă engleză din lumea întreagă nu au considerat și nu consideră că fac parte dintr-o singură entitate politică. Naționalismul german ar fi putut avea direcții diferite, reunind, poate,

o parte a teritoriilor germane distincte și lăsând în urma sa mai multe state germane autonome: Bavaria, Prusia, Saxonia, teritoriile germane ale Imperiului Austriac (o bună parte dintre acestea au intrat ulterior în componența micului stat Austria).

În absența lui Otto von Bismarck, este foarte probabil ca Germania — așa cum a devenit ea cunoscută în secolele XIX–XX — să nu fi existat. Gordon Craig, unul dintre cei mai distinși istorici specializați în perioada modernă a Germaniei, își începe fără regrete volumul dedicat istoriei acestei țări cu Bismarck. „Dacă el nu ar fi ajuns pe cele mai înalte culmi ale politicii Prusiei“, afirmă Craig, „probabil că unificarea Germaniei tot ar fi avut loc, dar cu siguranță nu în aceeași perioadă și nu în același mod.“ Imperiul Austriac a avut istoria de partea lui; fusese întotdeauna o putere dominantă printre statele germane. Vreme de secole, cărmuitorii lui, Habsburgii, monopolizaseră efectiv titlul de Sfânt Împărat Roman și ajunseseră astfel să-și exercite influența, cel puțin teoretic, asupra tuturor teritoriilor germane și a celei mai mari părți a Europei. Habsburgii aveau puternice legături istorice și de familie în majoritatea statelor germane, mai ales în cele din sud, unde dinastiile conducătoare erau catolice, asemenea lor. Iar foarte multe state germane — Bavaria, de exemplu — nu aveau încredere în Prusia și se temeau de ea.

Faptul că unificarea s-a desăvârșit sub egida Prusiei, și nu a Imperiului Austriac, s-a datorat în primul rând omului care devenise cancelar prusac. În 1862, disperat, Wilhelm I al Prusiei l-a numit prim-ministru pe Bismarck, în speranța că acesta avea să soluționeze criza constituțională internă. Regele nu avea nici cea mai mică intenție de a-l sfida pe împăratul austriac Franz Joseph, de a exclude Austria din Confederația Germană sau de a unifica restul statelor germane în cadrul unui stat puternic, pe tronul căruia să se așeze chiar el. Bismarck avea alte idei. Scopul lui era să unească Germania sub conducerea și autoritatea Coroanei prusace, ceea ce presupunea supunerea celorlalte state germane și eliminarea influenței Austriei asupra Confederației Germane. Pentru îndeplinirea țelului său, cancelarul era pregătit să folosească o paletă largă de instrumente, de la diplomatie până la „sânge și fier“, așa cum a afirmat la un moment dat într-un discurs devenit faimos. Nu era un spirit belicos; mai degrabă obișnuia să se folosească de războaie pentru a-și îndeplini scopurile, dacă acestea i se păreau a fi cea mai eficientă alegere. Știa, de asemenea, când să profite de ocazie, la fel ca Helmut Kohl, care, peste aproape 100 de ani mai târziu, la sfârșitul Războiului Rece, a întrezărit șansa reunificării celor două Germanii. Din

momentul în care a fost numit în funcție de Wilhelm I până în 1890, când a fost demis de nepotul kaizerului, Wilhelm al II-lea al Germaniei, Bismarck a avut o influență covârșitoare asupra deciziilor politice ale Prusiei și, ulterior, ale Germaniei și s-a aflat la cârma relațiilor internaționale europene.

Niciun alt conducător german din acea vreme nu se putea compara cu el în ceea ce privește inteligența sa scilicet ca om de stat, sau intransigența și cinismul de care dădea dovadă. Era dur cu subalternii și necruțător cu adversarii, iar pe parcursul anilor a avut destui. Mințea fără ezitare și îi învinovăța întotdeauna pe ceilalți pentru propriile greșeli. Accesele sale de furie erau înfricoșătoare și, chiar dacă era creștin, nu părea să creadă în iertare sau în loialitate. Dacă îi încâlcai cuvântul sau dacă, pur și simplu, nu mai avea nevoie de tine, te abandona imediat. „Latura lui demonică este mai puternică decât la orice altă persoană“, a spus un diplomat britanic care l-a cunoscut îndeaproape. Cu toate acestea, dacă dorea, putea fi fermecător și amuzant. Bismarck a realizat foarte multe lucruri prin simpla forță a personalității lui, care — la fel ca toate particularitățile sale, de la vigoare și putere de muncă până la poftă de mâncare — era ieșită din comun. (Doi oaspeți sosiți la el acasă au rămas impresionați văzându-i oala de noapte, mult mai mare în comparație cu cele obișnuite.)

Bismarck provenea dintr-un mediu care cu greu ar fi putut da naștere unei personalități atât de remarcabile. Iuncherii prusaci erau cunoscuți ca o clasă socială alcătuită din mari proprietari de pământ insensibili, pioși și atașați de tradiție, mândri de originile și legăturile lor de familie și serviciul depus în slujba statului prusac. Predominant conservatori, iuncherii erau deosebit de suspicioși față de lumea modernă și toți cei care nu erau asemeni lor — printre aceștia numărându-se liberalii, capitaliștii și evreii. În plus, nu aveau încredere nici în persoanele extravagante și excentrice; ei puneau preț pe calități precum modestia, pioșenia, munca asiduă, autodisciplina, dar și sacrificiul de sine. Toată viața lui, Bismarck a fost un mare ipohondru, un individ predispus la crize prelungite în timpul cărora își plângea singur de milă. Tinerii din familiile iuncherilor urmau adesea cariere militare și, dacă era nevoie, își dădeau viața pentru Prusia fără să crâcnească. Bismarck a făcut tot ce i-a stat în putință pentru a scăpa de serviciul militar obligatoriu. Ulterior, cu insolența și grandomania sa tipice, a pretins că ar fi fost un soldat devotat și a purtat cu mândrie uniformă de ofițer — spre enervarea generalilor prusaci cu experiență.